

BİRİNCİ DÜNYA HARBİNDE HİLLE İSYANLARI

Yrd. Doç. Dr Kadir KASALAK*

1. GİRİŞ:

Türklerin Araplarla tanışmalarında Talas Savaşı (751)'nin önemli bir yeri olduğu herkes tarafından bilinen tarihi bir gerçektir. Türklerin Araplarla ilişkileri onların batıya doğru ilerlemesiyle artmış, islâm dinini kabul etme gibi bir sonuca da ulaştırmıştır. Abbasiler Devleti içinde önemli görevler alan Türkler 10'ncu yüzyıldan itibaren kitleler halinde Müslümanlığı kabul ederken Orta Asya'dan batıya doğru ilerlemeleri ikinci bir yurt edinmelerini de sağlamıştır.

Selçuklu Devleti'nin Dandanakan Meydan Muharebesi (1070) ile kuruluşunu tamamlamasından itibaren Türklerin batıya doğru ilerlemeleri daha çok hız kazanmıştır. Bunun sonucunda Selçuklular Devleti zamanında bilhassa Sultan Melikşah zamanında devletin sınırları Akdeniz'e ulaşmıştır. Sultan Tuğrul Bey zamanında Selçuklu egemenliğine girmeye başlayan Irak bölgesi ve Bağdat, Melikşah zamanında (1072-1092) genel anlamda tamamen Selçuklu toprağı haline gelmiştir.

Selçuklu Sultanı Sencer zamanında yapılan düzenleme sonucunda ise Irak Selçukluları devletinin kurulduğu göze çarpmaktadır (1119). Irak Selçuklularının başında Sultan Melikşah'ın torunu ve Sultan Sencer'in yeğeni Mahmud geçmiştir. Irak Selçuklu Devleti de XIII. yy. başlarına kadar varlığını sürdürmüştür.

Irak'ın Osmanlı egemenliğine girişine kadarki süre içerisinde vassal devlet veya direkt egemenlik olarak Eyyubiler, Fatımiler, Safeviler ve Ka-

* Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi T.C. Tarihi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

rakoyunlular ve Akkoyunlu devletleri bu bölgede egemen olmuşlardır.¹ Ancak burada göz önünde bulundurulması gereken önemli husus şudur: Bu bölge Müslümanların yaşadığı, egemen olduğu bölge olarak tanınmasına ve pek çok istilaya uğramış olmasına rağmen, etnik yapısı çok fazla değişmemiştir. Çeşitli din ve milletten topluluklar yaşamıştır. Sonraki dönemlerde bu durum devam edecek zaman zaman yoğun isyan hareketlerine de sahne olacaktır.

2. IRAK'IN OSMANLI DEVLETİ İÇİNDEKİ DURUMU

Irak'ın Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına girmesi Kanunî Sultan Süleyman dönemine rastlamaktadır. Kanunî'nin Safevilere karşı bir sefere çıkması sonucu Bağdat ve civarı da Osmanlı hakimiyetine girmiştir.

Biz burada Tebriz'in alınmasıyla ilgili olaylara girmeden Bağdat'ın alınışından bahsedeceğiz. Doğudaki sınır olayları ve Safevilerin davranışları yüzünden vezir-i âzam İbrahim Paşa serdar tayin olunarak Osmanlı Ordusu 1533 Eylül sonlarına doğru İstanbul'dan hareket etmiştir.² İbrahim Paşa'nın amacı Musul yolu ile Bağdat'a inmek iken başdefterdar İskender Çelebi'nin telkiniyle Tebriz'e yönelinerek Bağdat'ın böylece kolay zabtedileceği zannedilmiştir. Ancak plânsız ve hatalı davranış nedeniyle (her ne kadar Tebriz'e girilmiş ise de Tebriz'de kalınmayıp Bağdat'a doğru yönelindiği için soğuk, kar ve yağmur bastırmıştır) hayvan ve malzemece pek çok zayıat verilmiştir³. Yine plânsız hareketler nedeniyle Osmanlı Ordusu kışı Safevi topraklarında geçirmek zorunda kalmıştır. Bu durum üzerine vezir-i âzam Kanunî'yi davet etmiş, Sultan da 1534 Haziran'ında İstanbul'dan hareket edip Eylül 1534'te Tebriz'le Hoy arasındaki Ucan bölgesinde vezir-i âzam İbrahim Paşa tarafından karşılanmıştır. Bu sıralarda gelişen olaylar nedeniyle Bağdat müdafasız kalmıştı. (Bağdat va-

1 Türkiye-İrak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını; Harp Akademileri Yayını, İstanbul. 1994, s. 25-44.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, C.II, TTK Yayınları Ankara 1964, s.350

3 Türkiye-İrak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını; s.62.

lisi Tekeli Han iki yüzlü davrandığı için kaçmıştı) Bağdat'ın savunmasız kaldığı öğrenilince vezir-i âzam İbrahim Paşa 29 Kasım 1534'te Bağdad'a girmiş, 2 gün sonra da Kanunî Sultan Süleyman varmıştır.⁴

Bağdat'a girmeden önce Kanunî, İmam-ı Azâm Ebu Hanife'nin mezarını ziyaret etmiş, vezir-i âzamdaki şehrin anahtarını almış ve ertesi günü de dîvanı toplamıştır. Kanunî Sultan Süleyman kış mevsimini Bağdad'da geçirmeye karar verdiğinden burada dört ay kaldı. Bu süre içinde islâm bilgilerinin mezarlarını türbeye çevirtirken bazı camiler yaptırmıştır. Asıl önemli faaliyet ise arazi tahriri yapılarak zeamet ve tumar sistemi kurulmuştur. Ayrıca Basra civarı, Bahreyn ve Kadif'e kadar uzanan yerler Osmanlı hakimiyetine girmiştir.⁵

Kanunî Sultan Süleyman'ın Bağdad'da kaldığı 4 ay içinde şeyh Abdülkadir Geylani'nin kabri üzerine türbe yaptırması, Şii büyüklerinden İmam Musa Kâzım ile Kerbela ve Necef'e giderek Hz. Ali ve Hüseyin'in mezarlarını ziyaret etmesi halk üzerinde (Şiilerde dahil olmak üzere) olumlu bir etki bırakmıştır. Ayrıca divan üyeleri arasında bazı değişiklikler yapılırken, Defterdar İskender Çebeli'de hatalarından dolayı idam edilmiştir.⁶

Kanunî Sultan Süleyman 1 Nisan 1535 tarihinde Bağdad'dan ayrılarak Azerbaycan yönüne hareket etmiştir. Tebriz'e gelen Sultan burada da bir süre kaldıktan sonra (Safevi hükümdarı Şah Tahmasb ortalıkta gözükmeyince) 27 Ağustos'ta Tebriz'den İstanbul'a hareket etmiştir. Önce Hoy-Erciş-Ahlat-Bitlis üzerinden Diyarbakır'a daha sonra da yoluna devam ederek Kızıltepe-Suruç-Halep-Antakya-Adana-Ulukışla-Konya-Ilgın - Altıntaş - Seyitgazi - Eskişehir - Bozüyük - Yenişehir - İznik - İzmit üzerinden 8 Ocak 1536'da İstanbul'a dönmüştür. Padişahın dönüşü şehirde törenlerle kutlanmıştır.

Bilindiği gibi Kanunî Sultan Süleyman İran üzerine tekrar sefere çıkmış bu seferden dönüşte Amasya'da Amasya andlaşması imzalanmıştır (29

4 A.g.e., s.880-881.

5 Mufassal Osmanlı Tarihi, C.II, Şehir Matbaası, İstanbul 1958 s.880.

6 A.g.e., s.880-881.

Mayıs 1555). Bu antlaşma ile de; “Tebriz dahil olmak üzere Azerbaycan'ın mühim bir kısmı, Irak ve Doğu Anadolu'nun Osmanlılarda kaldığı”⁷ tescil edilmekteydi. Bu tarihten itibaren Irak Osmanlı toprağı olarak varlığını sürdürmüştür.

Irak, 1623-1639 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-İran savaşları arasında Safevi Devleti'nin eline geçmiş ise de Osmanlı hükümdarı IV. Murad'ın Bağdat seferiyle tekrar Osmanlıların eline geçmiştir. 17 Mayıs 1649'da imzalanan Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla aşağı yukarı bugünkü İran sınırı belirlenirken Irak'ın Osmanlılara ait olduğu Safeviler tarafından kabul edilmiştir. Her ne kadar daha sonraları zaman zaman Bağdad ve civarında isyanlar çıkmışsa da Irak Birinci Dünya Harbi sonuna kadar Osmanlı toprağı olarak varlığını sürdürmüştür.

3. TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ VE IRAK

Hille isyanı, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile olan ilişkileri bakımından önem arzemesinden dolayı Türk-İngiliz ilişkilerine değinmekte büyük yarar vardır. Türk-İngiliz ilişkilerinin 16 yy.da başladığı pek çok araştırmacı tarafından kabul edilen bir husustur. Resmi olarak 1580 yılında Osmanlı hükümdarı III. Murat'la, İngiltere kraliçesi Elizabeth arasında imzalanan bir ticaret anlaşmasıyla başladığı anlaşılmaktadır. 16-18. yy.da Osmanlılar ile İngilizler arasında doğrudan karşı karşıya gelme pek fazla söz konusu olmamakla birlikte özellikle 19 ve 20 nci yüzyıllarda durum tersine dönmüştür.

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında, 19. ve 20 yy.daki Osmanlı topraklarının kaybedilmesinde Türk-İngiliz ilişkilerinin çok önemli rolü olduğu bilinen bir gerçektir. Bu ilişkiler sürekli zikzaklar çizdiği için batı dünyası bu şaşırtıcı ilişkilere “Ortadoğu'nun dönme dolabı” adını vermişlerdir.⁸ Tarihi olaylarda gerçekten bu düşüncüyü doğrular mahiyettedir.

⁷ A.g.e., s.908.

⁸ Ali Kemal Meram; Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi, Kitap Yayınları, İstanbul 1969, s.VIII.

İngiltere ile Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya veya çeşitli nedenlerle yan yana getiren olaylar sömürgecilik, dünya imparatorluğu kurma gibi İngiliz politikasından kaynaklanmaktadır. Bu mantalite içinde Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemde İngiltere'nin güçlü devrelere rastlaması Osmanlı'nın Ruslar'a karşı zaman zaman yan yana olması birlikte hareket etmesi sonucunu da doğurmuştur. Osmanlı'nın sürekli toprak kaybettiği, parçalandığı dönemde İngiliz-Türk ilişkilerinin artması nedeniyle Osmanlıların Ortadoğu politikasını daha iyi belirlemek bakımından İngilizlerin Osmanlıya karşı takip ettiği siyaseti gözden geçirmemiz daha uygun olacaktır.

İngiltere, 1878 Berlin Antlaşmasına kadar bir denge politikası takip etmekle birlikte daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının kaçınılmaz hale geldiğini düşünerek, bu devletin parçalanması ve parçalanma sırasında nereleri elde etmem lâzım gibi bir politika sürdürmüştür.

İngiltere, bu dönemde bir yandan Osmanlı Devleti'nin güçlenmesine mani olurken diğer yandan da Rusya'ya yem olmasına engel olmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Fransızlara karşı da Osmanlı İmparatorluğu yanında yer almış hatta Akka Kalesi'nin savunulması sırasında İngiliz Amiral Nelson, İskenderiye önünde Fransız donanmasını yakmıştır. Osmanlı-Rus antlaşmasıyla da Rus harp gemilerinin boğazlardan geçmesine izin verilerek Fransa Balkanlar'dan uzaklaştırılmıştır.

İngiltere, 1806'da başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'nın yanında yer almasına rağmen Fransa karşısında başarıya ulaşamadı. Bunun üzerine İngiltere Yunan denizindeki Yedi Ada'yı kuşattı. Fransa'nın Rusya'yla dostluk antlaşması (Tilsit) imzalaması sonucu Balkanlar'ın bir kısmı Fransa'nın, bir kısmı da Rusya'nın olmuştu. Yalnız kalan İngiltere Osmanlı Devleti'ne yaklaşmış ve 5 Ocak 1809'da Çanakkale Antlaşması'nı imzalamıştı⁹. İngiltere, Napolyon yenilgisinden sonra tekrar denge politikasına döndü. 1820 Yunan ayaklanmasında Yunanistan'ın eninde so-

9 Tarihte Türk-İngiliz İlişkileri; Gnkur. Yayınları, Ankara 1975, s.19.

nucunda bağımsızlığını kazanacağına inanan İngiltere, Yunanistan'ın Rusya'nın kucacağına düşeceği endişesiyle Yunanlılara yardım etti.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın isyanı üzerine Osmanlı İmparatorluğu'na yaklaşan Rusya'nın Orta Doğu'ya yerleşmesinden endişelenen İngiltere ve Fransa, Mehmet Ali Paşa'ya baskı yaparak 14 Mayıs 1833'te Kütahya Antlaşması'nı imzalattılar. Aynı yıl içinde imzalanan Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması da özellikle ekonomik bakımdan Türk-İngiliz ilişkilerinde önemli yer tutmaktaydı.

Rusya, Osmanlı Devleti'nin bir an önce çöküp dağılmasından yanaydı. Çar Nikola İngiliz Elçisi Hamilton Seymour'a Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşmasını önerirken Osmanlı Devleti için "hasta adam" deyimini kullanıyor ve Girit Adası ile Mısır'ın da kendilerine bırakılmasını istiyordu. İngiltere Elçisi, "Zat-ı âlinize bu hasta ve zayıf adamı korumak düşer" cevabını vererek Osmanlı Devleti'nin muhafazasından yana olduğunu belirtir¹⁰.

1871 yılından sonra Avrupa'daki siyasi dengeler bozulmaya başlamıştı. Almanya ve İtalya devletleri kurulurken bu siyasî ortamdan yararlanmak isteyen Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştı. Ruslar Yeşilköy'e (Ayastefanos'a) kadar gelmişlerdi. 3 Mart 1878'de yapılan antlaşmayla Ruslar Balkanlar'ı nüfuzları altına almışlardı. Denge politikasının gereği İngiltere, diğer Avrupa devletlerini de ikna ederek 13 Temmuz 1878'de daha yumuşak şartlarla Berlin Kongresi sonunda Berlin Antlaşması'nı imzalattırmaya muvaffak oldu. Bu Berlin Kongresi aynı zamanda Osmanlı İngiliz ilişkilerinde dönüm noktası oldu. "İngiltere'nin yüzyıldan beri izlediği, Osmanlı İmparatorluğu'nun mülkî tamamlığını (toprak bütünlüğünü) koruma politikası sona erdi."¹¹ İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparacağı topraklarla Rusya'ya karşı özel tedbirler alma yoluna gidecektir.

İngiltere bu yeni politikasına uygun olarak önce Rusya'ya karşı üs ola-

¹⁰ A.g.e.; s.25.

¹¹ Ömer Kürkçüoğlu; Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ankara 1978, s.28.

rak kullanmak bahanesiyle 25 Mayıs 1878'de Kıbrıs adasını işgal etti. Adayı 4 Haziran 1878'de devralırken, daha sonra 5 Kasım 1914'te ilhak ettiğini ilân edecekti. İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı işgali Türk-İngiliz ilişkilerinin bozulma dönemine girdiğinin açık belirtisiydi¹².

II. Abdülhamid İngiltere'nin; Girit, Makedonya ve özellikle Ermeni sorununa karışmamasını isterken, İngiltere bu konuda Osmanlı Devleti'ne baskıda bulunuyordu. İngiliz Başbakanı Salisbury, 1895 Haziranında Sadrazam Said Paşaya gönderdiği bir mektupta, İngiliz kamu oyunun Osmanlı İmparatorluğu aleyhine döndüğünü belirterek "Ne Almanya, ne İtalya, ne Avusturya, İngiltere'nin şark meselesindeki politikasına engel olamazlar, Fransa, Rusya ile müttefik olmamalıdır. Eğer ittifak vaki olursa tehlike son dereceye gelir. Osmanlı Devleti sona erer"¹³ diyerek tehdit ediyordu.

XX. yüzyılın başından itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı siyasetini sadece boğazlar üzerine kurmuş değildir. Mücadelesi artık Asya Türkiye'si üzerine olup, rakibi Rusya değil Almanya'dır. Bağdat-İstanbul demir yolu projesi(*) de bunun en açık göstergesiydi¹⁴.

1907 yılında İngiltere ve Rusya arasında bir antlaşma imzalanması, bununla birlikte İngiliz Kralı VII. Edward'la Rus Çarı II. Nikola'nın 8-9 Haziran 1908'de Reval'da buluşmaları Salisbury'nin yukarıda belirtilen "Eğer ittifak vaki olursa Osmanlı Devleti sona erer" dediği Rus-İngiliz birleşmesinin gerçekleştiğini gösteriyordu.

1908'den sonra Osmanlı Devleti'nin dış sorunlarında genel olarak pasif bir tutum izleyen İngiltere, bu dönemde Osmanlı Devleti ile bir yakınlaşmaya girmekten dikkatle kaçınırken özellikle Mezopotomya'daki pet-

12 A.g.e; s.28.

13 Enver Ziya Karal; Osmanlı Tarihi, C.VIII, TTK Yayınları, Ankara 1962 s.139.

(*) Bağdad-İstanbul demiryolu: Yedi yılda (1901-1907) tamamlanan bu demiryolu 3 milyon sterline mal olmuş, müslümanların hac seferlerini kolaylaştırmak amacına yönelikti. Ana bu projenin Arabistan'ın ortasına asker sevk ederek uzak yöreleri denetleme imkânını artırma gibi amacı da vardı. (Peter Mansfield; Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası (Çev: Nuran Ülker), Sander Yay., İstanbul 1975 s.36).

14 Kırkçioğlu; s.29.

rolle ilgilenmekteydi. 1913'te W.Churchill'in görevlendirdiği bir heyet, hazırladığı bir raporda, Mezopotamya ve İran'daki petrol yataklarının İngiliz donanması için bir yakıt kaynağı olduğunu belirtiyordu¹⁵.

İngiltere, İstanbul-Bağdat demir yolu projesine karşı olmasına rağmen 1913 yılından itibaren Osmanlı Devleti ile onaylamadığı için yürürlüğe girmeyen bir anlaşmayı 29 Temmuz 1913'te imzalarken, anlaşmaya Basra Körfezi'nde İngiltere'nin durumunun muhafaza edileceği ve Osmanlı Devleti'nin de bilhassa Kuveyt üzerindeki haklarını koruyacağını benimsiyordu¹⁶. 19 Mart 1914'te İngiliz Dışişleri Bakanlığının girişimiyle Türk Petrol Şirketi^(*) İngiliz ve Alman hükûmet temsilcilerinin de imzaladığı bir metinle yeniden düzenleniyordu. Böylece İngiltere Almanya ile de uzlaşmaya yöneliyordu. Nitekim İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle yürürlüğe koyamadığı bir sözleşmeyi Almanya ile 15 Haziran 1914'te parafe etti. Bu anlaşmadan birkaç gün sonra 19 Haziran'da İstanbul'daki İngiltere ve Almanya Büyük Elçileri, Sadrazam Said Halim Paşa'ya başvurarak, Türk Petrol Şirketine Musul ve Bağdat'ı kapsayan bir petrol imtiyazı verilmesini istemişler, Said Halim Paşa da 28 Haziran'da verdiği cevapta bu isteği kabul ettiğini bildirmiştir. Fakat az bir zaman sonra savaşın çıkması bu konudaki görüşmelerin sonuçlanmasına engel olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1914'te Almanya'nın yanında savaşa girmesi İngiltere ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. İtilâf devletleri, boğazları elinde bulundurması dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını sağlamak için çok çalışmışlar, fakat Osmanlı Devleti'nin isteklerini (kapitulâsyonların kaldırılması, Ege adalarının geri verilmesi ve Mısır konusunun çözümü) ise özellikle İngiltere kabul etmemiştir¹⁷. Osmanlı Devleti'nin savaştan önce halktan toplandığı paralarla ısmarladığı gemilere, savaş çıkınca İngiltere'nin el koy-

15 A.g.e.; s.31.

16 A.g.e.; s.31.

(*) (Türk Petrol Şirketinin Kuruluşu 31 Ocak 1911'dedir.) a.g.e.; s.32.

17 A.g.e.; s.39.

ması Osmanlı kamu oyunda büyük bir tepkinin doğmasına neden olurken, Almanya yanında savaşa girmeye istekli hükûmet için büyük bir fırsat olmuştu. Bu nedenle İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin savaşa girmemesi hâlinde iki gemiyi vereceğini teklif etmesi de fayda vermedi.

İngiltere, Osmanlı Devleti savaşa girince Osmanlı Devleti'ni parçalama politikasına hız verdi. Bu amaçla 5 Kasım'da Osmanlı Devleti'ne savaş açmadan önce 3 Kasım'da Küveyt'i himayesine aldığını ilân ederken, 5 Kasım'da da Kıbrıs'ı ilhak ettiğini, 18-19 Aralık'ta Mısır üzerine himaye kurduğunu açıklar¹⁸.

İngiltere, 1915 yılında Osmanlı yönetimine karşı Arapları ayaklandırmıştı. 30 Nisan 1915'te Yemen'in Sabya toprakları şeyhi Şeyh Seyyid'le, 26 Aralık'ta Suudi Şeyhi İbni Suut'la, 3 Kasım 1916'da da Katar Şeyhi'yle antlaşmalar yaptı. Osmanlı Devleti'nin 23 Kasım 1914'te ilân ettiği "cihad-ı ekber" ilânı da İngiltere'nin Araplar üzerindeki çalışmasıyla tesirsiz kaldı. Arapları Osmanlı Devleti ve cihad-ı ekber aleyhine kışkırtan meşhur İngiliz casusu Albay Lawrence, "güya Hüseyin'e göre saldırgan savaşlar cihat olamazmış, bundan başka Osmanlı Devleti dinsel savaşı bir Hristiyan bağlaşıkla (Almanya) birlikte yaptığı için cihat ilânı saçma imiş" diyor¹⁹. Artık din ve hilâfetin Müslüman topluluklar üzerinde istenilen tesiri göstermediğini belirten Cavit Bey, 18 Nisan 1915 günü hatırasında şunları yazmaktadır: "Zossen'de Müslüman Cezayirli, Tunuslu üserayı ziyaret ettik. Kendilerine hilâfetten, İslâmiyetten bahsettik. Hiç "interesse" olmadılar (ilgilenmediler). Panislâmizm (İslâmcı) siyaseti takip edenler, uğraşmadan, çalışmadan böyle fikirler arasında koşmak ve muvaffak olmanın mümkün olmadığını bu harpte anlamadılar mı bilmem"²⁰.

İngiltere, Osmanlı Devleti'ni içten çökertmek amacıyla gerek Hindistan gerekse Arap ülkeleriyle ilgili yoğun propagandasına önem veriyordu. 1915-1916 yıllarında ve daha sonraları bu propagandalardan is-

18 A.g.e., s.38.

19 Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâp Tarihi, C.III, Ks.1, Ankara 1983, s.330.

20 A.g.e.; s.330-331.

tediği sonucu alacaktır. 4 Haziran 1915'te Cidde açıklarına gelen bir İngiliz kruvazörü tarafından dağıtılan beyannamede özetle şöyle deniyordu:

"İngiltere, Almanya'ya karşı savaşa ancak küçük Belçika'ya yapılan ani saldırı yüzünden girdi. Almanya düştüğü güç durumdan kendini kurtarmak için Türk Hükûmeti'ni aldattı, bolca verdiği para ve aldatici vaatlerle muradına erdi. Cihat emrini ortaya attılar zira idaremizde milyonlarca Müslüman var; bunların yüz binlercesi ordumuzdadır. Almanya'nın istediği bunları hep aleyhimize çevirmektir. Dolayısıyla kalbi akide-i İslâmiye ile dolu olan her gerçek Müslim, kendi imanını hiçe sayarak veya bayrağını hükûmeti elinde bazice edip Almanların menfaatleri uğrunda kendisini kurban etmeye tenezzül etmeyeceği şüphesizdir. İngiliz, Fransız ve Rus uyuğu olan Müslümanlarla, Türkiye'nin aydın tabakası kâmilen Türkiye'nin tuttuğu bu kötü yolun aleyhindedir"²¹.

4. HİLLE İSYANLARIN NEDENLERİ

Birinci ve İkinci Hille isyanları diyebileceğimiz 1915 ve 1916 yıllarındaki isyanların çeşitli nedenleri mevcuttur. Bu isyanların oluşumundaki nedenler halkın yapısı, dış faktörler, idari hatalar, isyancıların kandırılması, gibi değişik etkenlere dayalıdır. Bu nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

a. İslâm dinine mensup olmakla birlikte, tarih boyunca süregelen şii ve sünni mezhep mensuplarının çeşitli kışkırtma, menfaat, hoşgörüsüzlüklerinden dolayı ortaya çıkan sürtüşmeler,

b. Yukarıda İngiliz siyasetinde değiştiğimiz gibi İngilizlerin Osmanlı devletini uğraştıracak, zayıf düşürecek gailer çıkarma gayretleri,

Bu konuda İngilizlerin meşhur casuslarından Lawrence'in yazdıkları somut bir delil niteliğindedir. Lawrence şöyle diyor: "Savaşı kazanmak

21 A.g.e.; s.339-340.

için değil; Irak'ın pirinç tarlaları, Irak'ın mısır tarlaları ve petrolü bizim olsun diye. Bunu elde etmek için düşmanlarımızı (Türkiye dahil) mağlûp etmemiz kâfiydi. General Allenby'nin kabiliyeti sayesinde, dörtyüzden az İngiliz askerinin kaybıyla bu zafer sağlandı. Çünkü insan kuvveti olarak Türklerin idaresi altındaki Arapları da bu işte kullanmaya muvaffak olmuştuk. Otuz savaşın hiçbirinde İngiliz kanı dökülmemiş olmasından iftihar duyuyorum. Çünkü İngiltere idaresindeki bütün illerin toplamı bile bir tek İngiliz'in hayatına değmezdi"²².

c. Birinci Dünya Savaşı sırasında yine İngilizlerin Arap asıllı halkı kıskırtarak 6 ncı Ordu'yu meşgul etme ve böylece cepheye tahsis edilecek kuvvetleri azalttırma arzusundan,

İngilizler, bu amaçlarını gerçekleştirmek için yalan haberler yaymış, bunun için Arap kadın ve kızlarını bile kullanmışlardır. Abbasi sülalesinden Arap ileri gelenlerini istiklâl vaadiyle kandırıp, silahlandırmışlardır²³. Büyük Arap isyanı diye bahsedilen Hüseyin İbn Ali (Mekke Şerifi) isyanı da bunlardan biridir.

d. Bölgenin İstanbul'a uzak olması nedeniyle devletinden uzak olması ve burada yaşayan halka duyulan güven nedeniyle de yeterli tedbirlerin alınmaması, II. Abdülhamit döneminde bu konularda tedbir alınmış ise de, Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle bu tedbirlerden vazgeçilmiş, başka tedbirlere başvurulmuş bunlarda yetersiz kalmıştır²⁴.

e. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve öncesinde bazı idari hatalar da yapılmıştır. Teşkilat-ı Mahsusadan Süleyman Askerî'nin bölgedeki faaliyetleri de buna bir örnektir²⁵.

22 Ali Kemal Meram; a.g.e.; 222.

23 Peter Mansfield; Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası, (Türkçesi; Nuran Ülker) Sander Yayınları, İstanbul 1975, s.49-58. Philip H. Stoddard; Teşkilât-ı Mahsusa, (Çev: Tansel Demirel), Arba Yayınları, İstanbul 1993, s.116-122.

24 Mansfield; a.g.e.; s.32-47.

25 Stoddard; a.g.e., s.101-109.

5. BİRİNCİ HİLLE İSYANI

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve devamı süresince Irak bölgesindeki isyanlar yukarıda açıkladığımız nedenlerden dolayı artmıştır. Bu isyanlardan birisi de Birinci Hille isyanıdır. Bağdad'ın güneyinde Hille'de 1915 ve 1916 yıllarında iki isyan çıktığı için biz buna birinci ve İkinci Hille İsyanı adını verdik. Birinci isyanın başlaması ve gelişmesi şu şekilde olmuştur:

Hille'de toplanan asker kaçaklarının, devletin görevli memurları tarafından halktan istenmesi sonucunda kaçakları vermeyen halkın bir kısmı 26 Ağustos 1915 günü isyanı başlatmış ve çevreye de çeşitli zararlar vermişlerdir. Bunu haber alan Fırat müfrezesi komutanı süvari kuvvetleriyle 27 Ağustos sabahı Kefil'den Hille'ye gelmiştir.

Kasabanın giriş yerleri ve sokakları müfrezeye ait askerler tarafından tutulmuştur. Hille eşrafının sükuneti sağlamayı kabul etmesine karşılık asiler silah kullanınca ordu birlikleriyle çarpışmalar başlamıştır. İsyanın çıkışıyla ilgili olarak bir belgede şu hususlara yer verilmiştir. "26 Ağustos 1915 yılında her birisi Hille'nin bir mahallesinden olan 3 kişi mahkeme edilmek üzere Divaniye'ye gönderilecekleri sırada mensup oldukları mahallelerden 5-10 kişi toplanarak, mahkeme edilecek kişileri zorla muhafızların elinden almışlardır. Fakat eşrafın müdahalesi üzerine iki saat kadar sonra dağılmışlardır²⁶.

Bu olay bununla kapanmadığı gibi sonradan daha çok genişlemiştir. Civar aşiretler olaydan bir süre sonra güya kasaba halkını korumak için dışarıdan giriş noktalarını tutan ordu birliklerine hücum etmişler ve askerlerde geri çekilmiştir. Bundan cesaret alan asi halk yeniden silaha sarılınca olay büyüyerek tehlikeli bir hal almıştır. Müfreze komutanı takviye kuvvet isteme gereğini duymuş ancak telgraf hatları asilerce kesildiğinden haberleşme yapılamamıştır.

26 ATASE Arşivi, Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu, Kıs:3615, Dos:62, Fih:2.

Müfrezeyle bağlı birlikler ile asiler arasında çarpışmalar yaklaşık sekiz saat sürmüştür. Kasabanın batı kesimine giren aşiretlere bağlı asiler, akşam üzeri kasaba içinde birkaç evi yağma etmişlerdir. Çapulculuk başlayınca isyancıların gerçek niyetlerini anlayan kasaba halkı, hükümet kuvvetlerinden yardım ve himaye edilmelerini istemişlerdir. Bu sırada Fırat müfreze komutanı Galib bey Kefil'de bulunan topları kullanmak için izin istemiş²⁷ kendisine isyanı bastırmak için ne lâzımsa onun yapılması için gerekli emir verilmiştir²⁸. Önce iki bölüğün yardımı ile kasabanın kuşatması kaldırılmış ve civardan gelen aşiretlerin kapattığı giriş açılmış; Müseyyib'den yardıma gelmiş olan 141 nci Alay 1 nci Taburu'nun kasabaya girmesi de sağlanmıştır.

27 Ağustos günü bu çatışmalarda müfrezenin 30 zayiatı olurken 150 isyancı ölü ve yaralı olarak ele geçmiştir.

Ertesi günü, yani 28 Ağustos 1915 günü Hille'deki Fırat Müfrezesini takviye için Müseyyip'ten hareket eden ve 400 kişilik iki bölükten oluşan 130 ncu Alay'ın 3 ncu Taburu'da Hille'ye 1,5 saat mesafeden bir yerde civar aşiretler tarafından kuşatılmıştır. Askerin karşı koyması sonucunda aşiret kuvvetleri pek çok zayıat vererek uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. 3 ncu Tabur, aşiretler arasından geçerek akşama doğru Hille'ye girmeyi başardı. Böylece hükümet kuvvetlerinden kesin bir darbe yiyen asilerin cesareti kırılmış sükunet yeniden sağlanmıştır²⁹.

29 Ağustos günü Hille'de sükunet tamamen sağlanmış biçimde halk dükkanlarını açmış, normal hayata dönmüştür. Bu ayaklanmanın bastırılmasından sonra Irak ve Havalisi Genel Komutanlığı'nın Başkomutanlık Vekaleti'ne sunduğu zayıat raporunda şu hususlara yer verilmiştir.

"Fırat Müfrezesi; 17 er şehit; 2 subay, 18 er yaralı; yedi kayıp; tümü 44 kişidir. Dokuz er'de güneş çarpmasından öldüler.

27 Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, (Belge No: 2220) S.90, Eylül 1990, s.22.

28 A.g.e., s.23.

29 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Irak-İran Cephesi, III ncu Cilt, 1 nci Ks., Ankara 1979, s.351.

Asilerin zayıfatı 250 kişiyi aşmaktadır. Devlete karşı ayaklanmanın şiddetli ve ani darbesini gören çevre halkı, artık itaat ve sükunet göstermektedir³⁰.

Bu ayaklanma üzerine açılan inceleme sonucunda elde edilen bilgilerden Necef, Kerbela, Hille ayaklanmalarının merkezi Bağdat'da bulunan bir komitenin buralardaki kolları tarafından tertip ve idare olunduğu, gerek komitenin, gerek İngilizlerin hilafet vaadiyle Şii'leri Türk yönetime karşı kışkırttıkları ve bölgede kurdukları casusluk şebekeleriyle yoğun bir çalışma gösterdikleri aşiretlerde dahil bütün halkı elde ettikleri anlaşılıyordu³¹.

6. İKİNCİ HİLLE İSYANI

1 nci Hille ayaklanmasının üzerinden 1 yıl geçmişti ki Hille ile civar şehir ve kasabalarda tekrar ayaklanmalar çıkmıştır. Bu ayaklanmaların nedenlerini belirtmiştik. Hille'de 10 Eylül 1916'da iki kişi arasında çıkan kavga büyümüş; ikiye ayrılan Hille halkı bir saat kadar çarpışmış olay araya girenlerin etkisiyle yatıştırılmıştır. 23 Ekim 1916 günü saat 9.00'da Gaze aşiretinden Fahd Bey taraftarlarıyla Kerbela'ya gelmiş sokak ve çarşıda mücadele başlamış, her iki tarafta çeşitli zayıflatlar vermiştir³².

Bu tarihlerde olayların yatışmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, 31 Ekim 1916'da Hille Hapishanesinde tutuklu iki kişinin Divaniye'de mahkeme edilmek üzere sevk edilmesinin duyulması üzerine isyan çıkmıştır. Tutukluların buradan Bağdat'a gönderilip idam edilecekleri söylentisinin ortaya atılması ve yaygınlaşması üzerine harekete geçen akraba ve aşiret mensupları, arkadaşlarını kurtarmak için, topladıkları binlerce kişilik taraftarlarıyla, Hükümet Konağına ve Kışla'ya saldırarak kapı ve pencerelerini kırmış; yakaladıkları subay ve erleri dövmüş, tüfek, tabanca,

30 ATASE Arşivi, a.g.k., Kls: 3644, Dos.H-43, F.1-10.

31 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi; a.g.e., s.352.

32 ATASE Arş., Kls. 3644, Dos.H.43, F.1-24.

para ve eşyalarını almış; direnenleri yaralamış ve hatta öldürmüşlerdi. Hükümet Konağındaki eşyaları ve bütün evraki yakan asiler, telgrafhane ile kışlayı da harabe haline getirerek kaçmışlardır³³. Hille Jandarma Bölük Komutanı yüzbaşı Abdülkadir Hükümet sarayına sığınmış, asilerin telgrafhaneyi ele geçirmesinden az önce yardım isteyerek durumu bildirmişti.

Bu sırada olaylara karışmayan Hille'nin Medhine ve Cebavin Mahallerinin halkı ayaklanmaya katılmamış; üstelik ev, mal ve canlarını korumak için asilere karşı silaha sarılmak zorunda kalmışlardı.

Hadiselerin yatıştırılmasını arzu eden 14 Hille eşrafı, müştereken verdikleri bir dilekçeyle, kendilerinin Hille Ayaklanmasıyla ilişkilerinin olmadığını bildirmişler ve “Mahpusların Bağdat'a gönderilip oradan idam edileceği rivayeti üzerine heyecanlanan akrabalarının etrafına topladıkları kimselerle bu müessif olaya meydan verdiklerini belirterek asilerin af edilmesini dilemişlerdi³⁴.

Hille Kaymakamı Muhtar Bey'in, 31 Ekim 1916'da vilayete gönderdiği yazıda, “Hille'de tutuklu olan iki kişinin salıvermesi halinde Kerbela facialarının devam edeceği anlaşılmış ve başka bir yere tahliyesi için Jandarma komutanlığına emir verilmiştir” denilmekteydi; Ayrıca, “Meselenin vuruşma halinden çıkmış olduğu, asilerin tedibi ve bu gibi vakaların tekerrürüne meydan verilmemesi maksadıyla Ridvaniye'den gelen 153 ncü Alayın gönderilmesi için 6 ncı Orduya müracaatta bulunulması istemişti³⁵.

Bu haberin Bağdat'a ulaşması üzerine, 6 ncı Ordu komutanı Halil Paşa, 21 Ekim 1916'da Bağdat'da bulunan Irak Süvari Tugay Komutanı Yarbay Akif'i olayların bastırılması ve asilerin cezalandırılmasıyla görevlendirildi. Mürettep Fırat Tümeni'ni oluşturan aşığıdaki birlikleri emrine verdi:³⁶

33 ATASE Arş., No: 10481, Kls.3650, Dos. 216, F.1-8.

34 ATASE Arş., No: 4/10481, Kls. 3650, Dos.216, F.1-16.

35 ATASE Arş., No: 4/10481, Kls.3650, Dos.216, F.1-7.

36 ATASE Arş., No: 4/10481, Kls.3650, Dos.216, F.1-7.

156 ncı Piyade Alayı (Bir taburu Bağdad'ta),
 156 ncı Alay Makineli Tüfek Bölüğü,
 Asya Taburu (Tatar Taburu),
 6 ncı Süvari Depo Alayı,
 49 ncu Topçu Alayının 2 nci Sahra Taburu,
 Bir Seri Sahra Takımı,
 Bu kuvvetlerden sonra:
 Bir telgraf müfrezesi,
 Bir uçak müfrezesi (1 uçak),
 Bir istihkâm müfrezesi,
 Bir köprücü takımı (55 m.lik),
 Bir Sıhhiye bölüğü ve

Bir harp motoru ilave edildi. Mürettep Fırat Tümeninin mevcudu, aldığı bu takviyelerle birlikte, 114 subay, 4.681 er, 1137 hayvana çıkmış oldu.

Müfreze, 11 Kasım 1916'da, Müseyyep'de toplandı. Buradan 13 Kasım 1916'da İmamı İdris'e geldi. Kendisini karışılmaya gelen Hille ahalisine iltifat etmeyerek ilerledi. Şehre giren Yarbay Akif, mevcut barikatları kaldırttı. Asiler, mukavemete devam ediyor, mahallelerinden ve ele geçirdiği binalardan çıkmıyorlardı. Yarbay Akif, 15 Kasım 1916 saat 13.00'te, asilerin barındığı mahalleleri top ateşi altına aldı.

Hille Kasabası, saat 16.00'da tamamen sükuna kavuşmuş, bombardıman nedeniyle asilerden 50 kişi ölmüş, 100 kişi de ele geçirilmişti. Asilerin çoğu, şehrin kuzey ve güneyindeki hurmalıklara kaçmıştı. Buradaki asiler, uçakla bombalandı. Buradan kaçmaya yeltenenler, süvari birliklerince takip edildi. Bu takip sırasında da 6 kişi öldürüldü.

Hille güneyindeki hurmalıklardan kasabaya taarruza yeltenen asilere ağır zayıat verdirilmiş; ele geçenler, Hille'de kurulan Divanı Harbe sevk edilmişlerdir.

Divanı Harp , karışıklık çıkarmak için fırsat kollayan asi ele başlarından dokuzunu astı; bazılarını da şehirden sürdü. Bu arada mırı silahını asi olan babasına veren bir jandarma eri ile menzilin parasını yağma eden altı askerde, kurulan Divanı Harp kararıyla asılarak idam edildi³⁷.

Aldığı raporlarla durumun gelişmesini izleyen 6 ncı Ordu Komutanı Halil Paşa, 18 Aralık 1916 günü Kutülammare'deki 18 nci Kolordu Karargâhından, Fırat Tümen Komutanına şu emri vermiştir.

“Hille'deki tedibati şimdilik yeterli görüyorum. Yalnız isyana bilfiil iştirak edipte firar eden ve hükümet erkanınca fena tanınan insanlarla idam ve sürülenlerin ailelerine mensup kimseler hakkında Divanı Harp'te gıyaben bir karar alınması ve isimlerin yerli hükümete ve orduya bildirilmesi ve Divanı Harb-i Örfi'nin (Sıkıyönetimin) kaldırılması uygundur.

Divaniye'ye giden tabura ateş eden aşiretin cezasını kafi görüyor musunuz? Yeniden bir şey yapmayacaklarına kanaatiniz var mı?”³⁸.

Bunun üzerine Yarbay Akif, 24 Aralık 1916'da;

"1. Hille etrafında sukünet vardır.

2. Umumi af, fiamiye Kasabasında da iyi bir tesir yaratmıştır.

3. Divanı Harp tarafından gıyaben 96 kişinin idamına karar verilmiş ise de asayişin korunması ve fesat yuvalarının çoğaltılmaması için 30 kişiye indirdim”³⁹ şeklinde bir cevap vermiştir.

Fırat Tümen Komutanı Yarbay Akif, daha sonra gönderdiği yazıda, özetle:

37 ATASE Arş., No: 4/10481, Kls.3650, Dos.219, F.2.

38 ATASE Arş., No: 4/10481, Kls.3650, Dos.219, F.2-18.

39 ATASE Arş., No: 4/10481, Kls.3650, Dos.219, F.2-41.

1. Hille etrafında sükunet vardır:

2. Bugün 33 kişinin gıyaben idamına ve asılan ve idama mahkum 41 kişinin mal ve paralarına el konmasına, ailelerin uzaklaştırılmasına karar verilmiştir.

3. Şimdiye kadar asılarak idam edilenler ve gıyaben idama mahkum olanlardan başka Hille'de muzır adam kalmadığından yarın saat 11.00'de bütün ahaliyi kasaba meydanına toplayarak merasimle af ve askerî hükümeti kaldıracağım⁴⁰ diye bildirmişti.”

Bu rapor üzerine 6 ncı Ordu Komutanı Halil Paşa, Bağdat'tan İçişleri Bakanlığına gönderdiği yazıyla, “Hille isyanının bastırılmış olduğunu; bugüne kadar 120 asinin idam edildiğini, çarpışmalar sırasında 1500 asinin öldürüldüğünü, asilere ait 1400 evin yıkıldığını, 90 asinin de sürüldüğünü belirtti, bu nedenle tedibatın 27 Aralık 1916'da sona erdiğini⁴¹ bildirmiştir.

7. SONUÇ

XVI. yy.'da Osmanlı yönetimine giren Irak 1918 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında varlığını sürdürmüştür. Bu süreler içinde zaman zaman bazı olaylara sahne olmakla birlikte, uzun yıllar halk Osmanlı yönetiminden, onun hoşgörüsünden memnun olarak yaşamıştır. Irak halkı Osmanlı yönetimiyle, Osmanlı halkı mantalitesi içinde yaşamış ve ortak kültürel değerlere sahip olması nedeniyle kimliğini, kültürel değerlerini muhafaza imkânı da bulabilmiştir.

Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında bu huzur ve sükun döneminin ortadan kalktığı görülmektedir. Bunun nedenleri de çıkan isyanların nedenleriyle aynıdır. Yani bu ayaklanmalar üzerine yapılan incelemelerde; Necef Kербela, Hille ayaklanmalarının merkezinin Bağdat'ta

40 ATASE Arş., No: 4/10481, Kls.3650, Dos.219, F.2-42.

41 ATASE Arş., No: 4/10481, Kls.3650, Dos.219, F.2-52.

bulunan bir komitenin buradaki kolları tarafından tertip ve idare olunduğu, gerek bu komitenin ve gerek İngilizlerin hilafet, makam, mevki ve para vadiyle sünni Araplarla şiiileri Türk yönetimine karşı kıskırttıkları ve bölgede kurdukları casus şebekeleriyle yoğun bir çalışma yaparak aşiretler de dahil pek çok insanı elde ettikleri anlaşılmıştır.

Bu isyanlarda, yönetimin istihbarat ve istihbarata karşı koyma (İKK) lojistik desteklerle ilgili yeterli tedbir alınmadığı ortaya çıkmıştır. Yani idari hata diyebileceğimiz bu hususlar Osmanlı'nın bölgedeki durumunu zora sokmakla kalmayıp pek çok Türk evladının vatanından uzak yerlerde şehit olması sonucunu doğurmuştur.

Ayrıca İngilizlerin Osmanlı aleyhine emellerine engel olunamadığı gibi “dağdan gelerek bağcıyı kovma misali” İngilizlerin çok uğraşmadan bölgeyi elde etme amaçlarına hizmet edilmiştir. Ordu kolayca bu işlerle meşgul edilerek İngilizlerin amacına dolaylı hizmet edilmiştir.

Bölge insanı ve idarecilerine aşırı güvenin getirdiği iyi niyet Osmanlı'nın aleyhine sonuçlanmış, “tedbiri elden bırakmama” prensibine uyulmayarak bedeli ağır ödenmiştir.

Günümüzde de bu olaylardan alınacak pek çok dersler mevcut olup bu derslerden somut sonuçlar çıkararak somut tedbirler almamızın gerektiği apaçık bir gerçektir. Bugün benzer olaylar bölgede şekil değiştirmiş durumda devam etmektedir. Bu nedenle alınacak tedbirler devamlılık gösteren, bilimsel nitelikli, pratik, öze dönük ve milli çıkarlarımızı en üst düzeyde koruyan nitelikte olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, (Belge No: 2220) S.90, Eylül 1990.

ATASE Arşivi, **Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu**.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâp Tarihi**, C.III, Ks.1, Ankara 1983.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Irak-İran Cephesi, III ncü Cilt, I nci Ks., Ankara 1979.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.VIII, TTK Yayınları, Ankara 1962.

Kürkçüoğlu, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara 1978.

Mansfield, Peter, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, (Türkçesi; Nuran Ülker) Sander Yayınları, İstanbul 1975.

Meram, Ali Kemal, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi**, Kitap Yayınları, İstanbul 1969.

Mufassal Osmanlı Tarihi, C.II, Şehir Matbaası, İstanbul 1958.

H. Stoddard, Philip, **Teşkilât-ı Mahsusa**, (Çev: Tansel Demirel), Arba Yayınları, İstanbul 1993.

Tarihte Türk-İngiliz İlişkileri, Gnkur. Yayınları, Ankara 1975.

Türkiye-İrak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Yayını, İst. 1994.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C.II, TTK Yayınları Ankara 1964.

ÖZET

Bu makalemizde Birinci Dünya Harbi sırasında Irak'ın Hille şehrinde çıkan ve bu bölgeyi etkileyen isyanlar üzerinde durarak Osmanlı ve İngiliz politikalarına ışık tutmaya çalıştık.

Irak, Osmanlı topraklarına 1534 yılında katılmış, Birinci Dünya Harbi'ne kadar Osmanlı yönetiminde kalmıştır. 19. yy. sonlarında Mezopotamya ve İran'da zengin petrol yataklarının tespiti İngiltere ve diğer sanayileşmiş ülkelerin iştahını kabartmıştır. 1913'te W.Churchill'ün görevlendirdiği bir heyet, hazırladığı bir raporda; "Mezopotamya ve İran'daki petrol yataklarının İngiliz donanması için bir yakıt kaynağı olduğu" belirtiliyordu. İstanbul-Bağdad demiryolu projesiyle Osmanlı-Alman yakınlaşmasının artması da İngilizleri rahatsız etmiştir. İngiltere zaten Berlin Antlaşmasından sonra Osmanlı'ya karşı tavrını değiştirmiş, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü muhafaza değil, parçalanması halinde hangi stratejik bölgeyi ele geçireceğinin hesaplarını yapmaya başlamıştır. Kıbrıs'ın ve Mısır'ın işgali ile 1908'deki Reval mülakatı bunun açık delilleridir.

Arapları Osmanlı Yönetimi aleyhine ayaklandırma faaliyetleri de bu politikanın devamıdır. İngiltere bu bölgeyi ele geçirme fırsatını Birinci Dünya Harbi sonunda yakalamış ve bunu da değerlendirmiştir. Hille İsyanları'da İngiliz politika ve amaçlarına en iyi hizmet eden isyanlardır. Bu isyanlarla Osmanlı'nın bölgedeki nüfuzu azalırken, Osmanlı Ordusu yıpranmış, İngiliz kuvvetleri avantaj sağlamıştır. Osmanlı Ordusu bölgede zor duruma düşerken İngiltere petrol yataklarına sahip olarak amacına ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler : Birinci Dünya Harbi, Hille İsyanları, Irak, Osmanlı Devleti'nin Paylaşılması, İngiliz Politikası.

ABSTRACT

In this paper, arousing in Hille, Iraq and affecting the region, the rebellions during the World War I were studied and it was tried to illuminate Ottoman and English policies.

Iraq was annexed to Ottoman Empire in 1534 and it was under the rule of the Empire until World War I. Upon discovery of rich oil beds in Iran and Mesopotamia in the late nineteenth century, England and other industrialized countries had some plans for the region. According to the report written by a committee assigned by W. Churchill in 1913 it was reported that oil beds in Iran and Mesopotamia would be a good fuel source for English navy. The English did not like the Ottoman - German cooperation after their Istanbul-Baghdad railway project. After Berlin Agreement England already changed its attitude towards Ottoman Empire and it began to implement a plan how to break the unity of the empire and how to capture strategic areas in case of the fall of the Ottoman Empire. The invasion of Cyprus and Egypt and Reval's interview in 1908 showed this.

Arousing the Arabs to revolt against the Ottoman Empire is a part of this policy. England had a chance to capture the region after the World War I. Hille rebellions also helped English policy and its aims. Due to these rebellions Ottomans lost their influence in the region; on the other hand, the English forces had some advantages over the region. They got the hold of oil beds in the region.

Key Words: I. World War, The Hille Rebellion, Iraq, Share Of Ottoman Empire, English Policy.